

Shaxsning ijtimoiylashuvi, ijtimoiy adaptatsiyasi va rivojlanish jarayonidagi muammolar

Rahmonov Soxibjon Toxirjonovich

IIV huzuridagi Jazoni ijro etish departamenti

Ikkinchi mintaqaviy muvofiqlashtirish markazi Tezkor faoliyatni muvofiqlashtirish guruhi o'ta muhim ishlar bo'yicha tezkor vakili, Andijon davlat pedagogika instituti mustaqil izlanuvchisi.

Annotatsiya: Ushbu maqolada shaxsning ijtimoiylashuvi va ijtimoiy adaptatsiyasi jarayonidagi psixologik, madaniy va ijtimoiy muammolar tahlil qilinadi. Tadqiqotda individning jamiyatga moslashuvi, ijtimoiy rollarni egallashi hamda shaxsiy identifikatsiyaning shakllanishi jarayonida yuzaga keladigan to'siqlar yoritiladi. Muallif zamonaviy ijtimoiy muhitdagi o'zgarishlarning shaxs rivojlanishiga ta'siri va ijtimoiylashuv mexanizmlarining takomillashtirish zaruriyatini asoslaydi.

Kalit so'zlar: ijtimoiylashuv, ijtimoiy adaptatsiya, shaxs rivojlanishi, ijtimoiy muhit, ijtimoiy rol.

Аннотация: В статье рассматриваются психологические, культурные и социальные проблемы процесса социализации и социальной адаптации личности. Анализируются трудности, возникающие при освоении социальных ролей, формировании личностной идентичности и интеграции индивида в общество. Автор обосновывает необходимость совершенствования механизмов социализации в контексте современных социальных преобразований и динамики развития личности.

Ключевые слова: социализация, социальная адаптация, личностное развитие, социальная среда, социальные роли.

ANNOTATION: This article examines the psychological, cultural, and social challenges in the processes of individual socialization and social adaptation. It explores the difficulties encountered in acquiring social roles, forming personal identity, and integrating the individual into society. The author emphasizes the need to enhance socialization mechanisms in response to contemporary societal changes and the dynamics of human development.

Keywords: socialization, social adaptation, personal development, social environment, social roles.

Falsafiy tahlilning mazmunliligi va samaradorligi, shaxsning har qanday faoliyati va xulq-atvorining yo'nalishini belgilovchi shart-sharoitlar hamda omillarni ochib berishda,

aslida, inson tabiatini va uning jamiyatga kirib borish jarayonini qanday talqin etilishiga bog‘liq bo‘ladi. Shu nuqtayi nazardan hozirda ikki asosiy yondashuv mavjud.

Birinchi yondashuv — **“ijtimoiylashuv yondashuvi”**, A.I.Kovalyovning *“Shaxs ijtimoiylashuvi: norma va og‘ish”* nomli monografiyasida aniq va ravshan bayon etilgan bo‘lib, quyidagi qator postulatlariga asoslanadi:

- inson, avvalo, *Homo sapiens* turiga mansub biologik mavjudotdir;
- inson o‘ziga xos tanaviy tuzilishga va ongga ega, ya’ni tashqi hamda ichki olamni anglash va oqilona faoliyat yuritish qobiliyatiga ega;
- insonning eng muhim belgisi uning ijtimoiy mohiyatidir — faqat jamiyatda va jamiyat tufayligina u faoliyat subyekti, ijtimoiy taraqqiyotning subyekti bo‘la oladi;
- inson ijtimoiy sharoitda shaxs sifatida rivojlanadi;
- inson tug‘ilib dunyoga keladi, biroq shaxsga aylanishi — odamlar yaratgan ijtimoiylikni o‘zlashtirishi va hayot faoliyati davomida unga qo‘shilishi orqali amalga oshadi;
- inson shaxs sifatida tayyor “qoliplar” asosida shakllanmaydi, balki tug‘ma xususiyatlari, mavjud ijtimoiy sharoit va ularga hamda o‘ziga bo‘lgan munosabatiga ko‘ra rivojlanadi;
- insondagi ijtimoiy-tipik va individual xususiyatlar o‘z navbatida uning ijtimoiylashuvi jarayonidagi ijtimoiy hamda individual omillar bilan belgilanadi;
- falsafa avvalo, jamiyatda shakllangan va amal qilayotgan eng afzal ijtimoiy qadriyatlarni avloddan-avlodga o‘tkazish mexanizmlarini, ijtimoiylashuv jarayonlari va institutlarining o‘zaro nisbatini, shuningdek, individlarning jamiyatga, ijtimoiy guruhlariga, institutlarga va tashkilotlarga qo‘shilganligini belgilovchi ijtimoiy-tipik jihatlarni o‘rganadi;
- deviant xulq-atvor esa, aslida, ijtimoiy dezadaptatsiyaning — ijtimoiylashuvning ham funksional, ham mazmunijy jihatlaridagi buzilishning ifodasidir.

Bundan kelib chiqqan holda, individ bizning oldimizda go‘yo “ijtimoiy muhit”da o‘z faoliyatini mustaqil ravishda amalga oshirishga tug‘ilganidan tayyor bo‘lgan inson sifatida namoyon bo‘ladi. U jamiyatda turli ijtimoiy rollarni egallab, faol o‘zini namoyon qila boshlaydi, shuningdek, individning jamiyatga kirib borish jarayoni moslashuv jarayoni

sifatida talqin etiladi, ya'ni uning ijtimoiy muhitga moslashishi jarayoni sifatida: *“Inson rivojlanishi ko‘plab omillarning o‘zaro ta’siri bilan belgilanadi: irsiyat, muhit (ijtimoiy, biogen, abiogen), tarbiya (aniqrog‘i, shaxs shakllanishiga qaratilgan ko‘plab ta’sirlar majmui), shuningdek, insonning o‘z amaliy faoliyati”*⁶.

Hatto K.Marks qarashlariga murojaat qilgan ushbu nuqtai nazar tarafdorlari ham insonni shakllantiruvchi ijtimoiy muhit mavjudligi haqidagi tezisni ilgari surishga harakat qiladilar. Bu muhit, bir vaqtning o‘zida, inson faoliyatining sharti ham, natijasi ham sifatida talqin etiladi. Biroq shuni ham qayd etish lozimki, bunday tadqiqotchilar ushbu nuqtada Marksning inson shakllanishi haqidagi talqinini odamlarning ijtimoiy muhitga passiv moslashishi bilan aynanlashtirib bo‘lmasligini alohida ta’kidlab o‘tadilar.

Tarixiy nuqtai nazardan, falsafa muammosi deyarli barcha yirik tadqiqotchilarning asarlarida o‘z aksini topgan, biroq g‘arbda u ko‘proq shaxs shakllanishi jarayonining bir qismi sifatida talqin qilinib, bunda shaxsning eng umumiy va barqaror jihatlari, ular jamiyatning rollar tuzilmasi tomonidan tartibga solinadigan ijtimoiy tashkil etilgan faoliyatda namoyon bo‘lishi haqidagi tushuncha qaror topgan⁷. Shaxsning ijtimoiylashuv muammosiga oid nazariy qarashlarning evolyutsiyasi ayniqsa XX asrda jadal rivojlangan. Ushbu masalani o‘rganishda muayyan nazariy mezonlar sifatida, avvalo, T.Parsons, P.Sorokin va R.Mertonning qarashlarini keltirish mumkin.

T.Parsons konsepsiyasiga ko‘ra, individning ijtimoiy tizimga integratsiyalashuvi jarayoni umumqabul qilingan normalarni ichkilashtirish orqali amalga oshadi. Uning ta’kidlashicha, ijtimoiylashuvning asosiy sharti – bu individlarning sog‘lom ijtimoiy muhitga moslashuvidir. Bunday moslashuv jarayoni shaxs tomonidan muayyan normativ tuzilmalar, madaniyat ramzlari va zamonaviy bilimlarni o‘zlashtirish orqali ta’minlanadi. Parsons nazariyasiga ko‘ra, asosiy adaptiv mexanizmlar — bu oila va ta’lim tizimi bo‘lib, ular insonning faoliyat va mas’uliyatning ikki asosiy sohasi — kasbiy va oilaviy rollarda adekvat bo‘lishini ta’minlashi zarur⁸. Shu bilan birga, ijtimoiylashuvning o‘ziga xos kanali

⁶ Ананьев Б.Г. О человеке как объекте и субъекте воспитания // Избр. психологические труды. - Т.3. - М.: Педагогика, 1980.- С.49

⁷ Гиддингс Ф. Основания социологии // Американская социологическая мысль. -М., 1994. -С. 315.// Мертон Р. Социальная структура и аномия // Социологические исследования. -1992. - № 2-4.

⁸ Парсонс Т. Человек в современном мире. - М.: Прогресс, 1985. 428с.

sifatida yoshlar submadaniyatiga qo‘shilish jarayoni xizmat qiladi. Bu jarayon subyektga yakka o‘zligini saqlash holatidan universallikka o‘tishga va “kattalar” rolini tanlashga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yhati

1. Ананьев Б.Г. О человеке как объекте и субъекте воспитания // Избр. психологические труды. - Т.3. - М.: Педагогика, 1980.- С.4 9
2. Гиддингс Ф. Основания социологии // Американская социологическая мысль. -М., 1994. -С. 315.// Мертон Р. Социальная структура и аномия // Социологические исследования. -1992. - № 2-4.
3. Парсонс Т. Человек в современном мире. - М.: Прогресс, 1985. 428с.